

Yrd. Doç. Dr. Belma TOKUROĞLU
Gazi Üniversitesi İİBF
Kamu Yönetimi Böl. Öğretim Üyesi

Türkiye’de Modernleşme Süreci ve Ataerkil Yapı İkileminde Kadın İşgücü ve Eğitimi

Cinsiyet bireyin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerdir. Toplumsal cinsiyet ise, kadın ve erkek için bir toplumda ya da kültürde uygun görülen rol ve görevler, sorumluluklar ve toplumun bu iki cinsten beklentileridir. Toplumsal cinsiyet bir toplumun (kültürün) içinde yapılandırılır. Cinsiyeti biyoloji, toplumsal cinsiyeti kültür belirler. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadınların veya erkeklerin toplumsal cinsiyetlerinden dolayı sosyal, ekonomik, siyasal ve yasal haklara sahip olmada, bunları kullanmada ve kaynaklara ve hizmetlere erişimde eşit olmamaları üstelik ayrımcı muamele ile karşılaşmalarıdır. Kadınlık ve erkeklik toplum içinde belli bir kültür çerçevesinde kurgulanmaktadır. Bir toplumdaki üretim tarzı, üretim tarzını belirleyen siyasal ve ekonomik güçler ve üretim ilişkileri ile ataerkil (erkek egemen) zihniyet hem toplumun cinsiyet anlayışını hem de kadının konumunu belirler. Kadının evin dışında çalışması, eğitim hayatını sürdürmesi, parlamentoda yer alması ve yöneticilik kariyeri için çok fazla çaba göstermek zorunda kalması, kadının eksikliğinden değil, maddi ve manevi alanda belirleyici ve egemen olan erkeğin kurmuş olduğu ekonomik-toplumsal-siyasal düzenlemeden kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Ataerkil (erkek egemen) bir zihniyet içerisinde belirlenmiş toplumsal cinsiyet rollerinin tartışılmaması ve değiştirilmemesi, yasal ve ekonomik bütün yeniliklerin önünü kapatabilmektedir. Türkiye’de yasal ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmalarına rağmen kadın istihdamının %24’ lerde kalması; daha da önemlisi Tanzimat ile başlayan ve Cumhuriyet’le hız kazanan ka-

dınların eğitimi projelerine verilen bütün desteğe rağmen bugün hala, 2.517.566 (TÜİK, Eğitim, Kültür, Spor veri tabanı, 2011) kadının okumaz yazmaz olması başka türlü açıklanamaz. Dolayısıyla cinsiyet eşitsizliği bir kadın sorunu değil, toplumun sorunudur.

Devletlerin modernleşme süreçlerinde oluşturdukları ve biçimlendirdikleri “kadınlık ve erkeklik” modelleri önemlidir. Türkiye’de kadınlık durumu, erkekler tarafından üretilmiş bir durumdur. Kadınlık durumunu belirleyen olgu, kadının belli bir rolü yerine getirmesi, bu rolü yerine getirirken de bulunması gereken yerdir (ev alanı). Buna karar veren erkek siyasal düzen olmuştur. Türkiye’de kadın için iktidara gelebilme ve karar mekanizmalarında yer alma yolları yasal olarak açıktır, ancak ataerkil yapının zihniyeti kadının bu yolları kullanmasını sağlayacak önlemleri almadığından kadın elindeki imkanları kullanamamaktadır. Türkiye’de ağırlıklı, eş ve anne olan kadının, evdeki işleri ücretsiz olarak üstlenen ve erkeğin gelirine tabi olan bir konumda bulunması, ülkenin refahı ve üretim gücü açısından çok önemlidir ancak bu kayıtlarda yer almayan bir üretimdir. Eğitimli ya da eğitimsiz kadının evde çocuğa, yaşlıya bakması ve ev işlerini yapması kendisine erkek egemen bir zihniyet tarafından verilmiş bir roldür. Bu rol o kadar benimsenmiş ve içselleştirilmiştir ki değiştirilmesi akla bile gelmemektedir. Kadının diğer etkinlikleri de bu rolüyle birlikte devam etmektedir, örneğin kadının eğitim görmesi kadınlık rollerini daha iyi yapabilmesi içindir; daha iyi bir eş, daha iyi bir çocuk bakıcısı, daha iyi yemek pişiren, daha iyi temizlik yapan vb. Kadın evin dışında gelir getiren

bir iş yaptığında eğitimine bağlı olarak mesleğini icra ettiğinde de hem ev hem meslek çalışmalarını birlikte yürütmek zorundadır. Aile bir sosyal güvenlik kurumudur denilirken bu güvenliğin sadece kadınlar tarafından gerçekleştirildiği dile getirilmemektedir.

Toplumsallaşma, başkalarıyla olan ilişkileri aracılığıyla bireye, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi bir toplumun yargı ölçütlerinin, diğer tüm değer, kural ve normların, toplumca kabul edilebilir tutum ve alışkanlıkların, becerilerin iletilmesi sürecidir. Bu tanımıyla toplumsallaşma, toplumsal değişimin en önemli faktörlerinden birisidir ve toplumsal değişimin, toplumu değiştiren bir özneye sahip olduğunun da en önemli kanıtıdır. Toplumsal değişimin tartışılması gereken en önemli boyutu, bu değişimin kim ya da kimler tarafından gerçekleştirildiğidir. Toplumsal yaşamda insanın dışında oluşmuş kurum, kural, tarih veya devlet yoktur. Ortaya çıkan bütün toplumsal değişimler, belirli güç ilişkileri içerisinde insanlar veya insan grupları tarafından belli bir zihniyet çerçevesinde planlanarak gerçekleştirilmiş yapılanmalardır. Burada sormamız gereken sorular vardır; bir toplumda, toplumsal değer, amaç ve hedeflerin üretimine kadınlar katılabilmekte midir? Kadın toplumsallaşırken ve toplumsallaştırırken kendini gerçekleştirme/kendi düşüncelerini dile getirebilme imkanına sahip midir? Kadına eğitim hakkının verilmesi, medeni ve siyasi haklarının tanınması ve yasalarla korunması, toplumsal statü ve rollerinin değişebilmesinde etkili olmakta mıdır?

Kadınların aileden ve erkeklerden bağımsız olarak kendi başlarına karar verebilecek ve hareket edebilecek bağımsız vatandaşlar oldukları düşüncesinin kabul görmemesi kadının eğitimini ve istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen ve yayınlanan Aralık 2010 raporuna göre halen 4 milyona yakın kadın okuma yazma bilmiyor. Bunların 2,5 milyonu 50 yaş ve üzeri kadınlar. Okuma yazma bilen ama bir okuldan mezun olmayan kadınların sayısı 6 milyon 933 bin 483. Kırdaki 100 kadından 84'ü tarım kesiminde, bunların %77'si ücret almaksızın aile işçisi olarak çalışıyor, herhangi bir güvence veya sigortaları yok. Tüm Türkiye'ye baktığımızda, 100 kadından sadece 12.8'li kendi hesabına ve işveren konumunda, 51.1 'li ücret ve

yevmiye karşılığında, 34.8'li ücretsiz ev işçisi. 100 kadından 62.1'li ev kadını olması nedeniyle evdışında çalışmadığını söylüyor. Kentlerdeki lise mezunu genç kadınların işsizlik oranı %20.8 (lise mezunu erkeklerdeki işsizlik oranı %21.6). Bütün bu rakamlar yukarıda kadınlar için sorduğumuz soruların cevaplarını olumsuzlamaktadır.

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile okuma yazma çağındaki tüm çocuklara kız erkek ayrımı yapılmaksızın ilköğretim zorunluluğu konulmuştur. 1923'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların kamusal alana girmeleri ve eğitimde eşitlik sağlanması konusunda çıkarılan kanun ve kararnamelerin sayısı artmıştır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ikinci maddesi "Herkesin, ırk, renk, cins, dil, siyasi veya herhangi bir düşünce, milli veya sosyal menşeg, servet, doğuş veya herhangi bir fark gözetilmeksizin bu beyannamede ilan olunan haklardan faydalanabileceği söylenmiştir. Bu beyannamenin 26. maddesinde "herhangi bir ayrıma uğramadan her şahsın eğitim hakkının olacağı" belirtilmiştir. 1960 yılında, UNESCO Sözleşmesinde "ırk, cinsiyet veya buna benzer sebeplerle, hiçbir ayırım yapılmaksızın herkese eğitim hakkının tanınmasına" yönelik bir hüküm bulunmaktadır. 1985 yılında Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, kadınlara ait her alandaki kısıtlılıkların kaldırılması için hükümler koymuştur. Türkiye bu sözleşmelerin altına imza atan devletlerden birisidir. Eski tarihlere dayalı bütün bu çalışmalara ve çabalara rağmen, bugün kadının eğitim konusunda ve istihdam konusunda istenilenin-planlananın çok gerisinde olması ve kadını kamusal alandan alıkoyarak evde olmasını isteyen zihniyetin çok değişmemiş olması ve kadınların bugün sahip oldukları seviye düşündürücüdür.

Türkiye'de istihdam, kalkınma, yoksulluk, üretim gibi kavramları kullanırken genel olarak toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve ataerkil zihniyetin getirdiği engellerin ortaya çıkardığı sonuçlar görmezden geliniyor. Bundan dolayı da kadınların ve de erkeklerin ataerkil düzen içerisindeki toplumsal cinsiyet rolleri sahipliği sanki insan eliyle yapılmamış düzenlenmemiş muamelesi görüyor. Ataerkil düzene bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri belli bir toplumsal ve siyasi düşüncenin ürünüdürler ve değiştirilebilirler. Top-

lumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak ortaya çıkan kadınlıklar ve erkeklikler gözardı edilerek yapılan çalışmalar hiç kuşkusuz eksik olacaktır. Globalleşme ve yeni liberal dünya düzeninin ortaya çıkardığı ekonomik sonuçlar ülkeleri yeni bir istihdam politikası uygulamaya itmiştir. Yeni istihdam politikaları için yapılan planlarda, kadınları korumak veya erkeklerin iş bulabilmesini sağlamak adına ev dışında ücretli çalışan kadınların eve geri dönmesi için yeni kanun ve kararname çıkarılmıştır: erken emeklilik gibi. Çünkü Türkiye’deki zihniyet kadınları çalışma hayatının asli unsuru olarak görmüyor, bu zihniyetin değiştirilmesi gerekiyor. Bu tür bir zihniyet bazı önkabulleri getiriyor; birincisi erkek evi geçindirmekle yükümlü kişidir, onun dışında kadının çalışması zorunlu değildir; ikincisi ev kadına ait ve onun tarafından düzenlenmesi gereken bir mekandır bu nedenle kadın eve ait olmalıdır; üçüncüsü kadın çalıştığında evlenmesi ve çocuk doğurması halinde işleri aksatan unsur olarak görülmektedir, kadının işine daha fazla zaman ayıracağı -örneğin çocuk bakımı ile ilgili önlemler almak yerine kadının iş hayatından uzaklaşmasını sağlamak tercih edilmektedir.

İstihdam ve eğitim söz konusu olduğunda bir yandan, kadın ile erkeğin farklı mı yoksa eşit mi değerlendirileceği tartışması sürerken, bir yandan da kadının evde yaptığı çalışmanın “görünmeyen emek” olmaktan çıkıp görünür olması gündeme gelmiştir. Kadınların ev içi üretimleri ve ücretsiz olarak hane için de ve hane için çalışıyor olmaları çoğu zaman aileyi ve hanenin reisi erkeği yoksulluktan korumaktaydı. Bu sebepten dolayı da kadın yoksulluğu ile erkek yoksulluğu ara-

sında fark olmaktadır. Bunların farkına varılmaya başlanmasıyla 2000’li yıllardan itibaren hane halkı ile ilgili ölçümler toplumsal cinsiyet odaklı olmaya başlamıştır. Kadınlar hem ev işlerini yüklenip hem de dışarda ücretli bir iş’te çalıştıklarında daha çok emek harcıyor ve yıpranıyorlardı. Ev içinde yapılan işler ücretsiz olduğu için hem de geleneksel olarak yapılması zorunlu ve normal kabul edildiği için, kadının yıpranma payı ve ücretli işteki başarı oranı erkeklerle eşit şartlarda değerlendirilmekteydi. Kadınların aile içindeki ikincil ve bağımlı konumlarını değiştirecek önlemler alınmadığı sürece kadının ev dışındaki ücretli istihdamı bir tür sömürü olmaktadır. Ekonomideki tasarruf önlemlerine bakıldığında, bu tasarruf önlemlerinin kadının işlerini kolaylaştıran alanlarda daha çok olduğunu görmekteyiz, örneğin yaşlıların ve çocukların bakımlarının sağlandığı yerlerin açılması en az yatırım yapılan alandır. Kadınların çalışmayıp evde oturarak çocuklarına ve yaşlılarına bakması zihniyeti de bu yatırımlardaki eksikliği desteklemektedir.

Türkiye’de kuşkusuz kadınların/kız çocuklarının durumlarını iyileştirici reformlarda gerçekleştirilmiştir. Anayasanın 10. maddesi değiştirilmiştir. Bu madde kanun önünde eşitlik maddesidir: “Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” . Bu maddeye, “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek fıkra:7.5.2004-5170/1. madde) maddesi eklenmiştir. “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumla-

Okuma Yazma Durumu ve Cinsiyete Göre Nüfus

Okuma-Yazma Durumu	Toplam	Kadın	Erkek
Okuma-Yazma Bilmeyen	3.171.270	2.617.566	553.704
Okuma-Yazma Bilen	61.889.739	29.876.706	32.013.033
Bilinmeyen	1.984.626	948.736	1.035.890
Toplam	67.045.635	33.443.008	33.602.627

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. **Türkiye’de Kadının Durumu**, Ankara, 2012.

namaz” (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1. madde) şeklinde ek bir madde daha sonra eklenmiştir. Bu maddelerle kadınların erkeklerle eşit haklara sahip vatandaşlar oldukları ve devletin bu hakları sağlamadaki görevleri özellikle vurgulanmıştır. Sözkonusu maddelerin eklenmesinin nedeni büyük ölçüde Avrupa Birliği’ne uyum sürecindeki taleplerin karşılanabilmesi içindir. 2001 yılında Medeni Kanun’da, cinsler arasındaki ayrımcılığa son vermek ve eşitlik ilkesini aile hukukunda da hakim kılmak için, evlilikte genel hükümlerinde kökten değişiklikler yapılmıştır. Rol dağılımında erkeğin üstünlüğü ilkesi terkedilerek, mümkün olduğunca eşlerin eşitliğine dayanan olumlu düzenlemelere yer verilmiştir. 2003 tarihli İş Kanunu ile gebelik gerekçesiyle işten çıkarma yasaklanarak, cinsel istismara yönelik engellenemelerde kanunda yerini aldı. Bütün bu olumlu gelişmeler sadece kanunlarda yazılı kalmaktadır. Çünkü bugünkü rakamlara baktığımızda; toplumsal cinsiyet rol belirlenimlerinde değişiklik olmamıştır, kadınlar evin dışındaki ücretli işlere sahip olduklarında da evdeki çocuk bakma , hasta bakma, temizlik ve yemek işleri aynen devam etmektedir. Böylece sırtlarındaki yük iki kat olmaktadır. Hem ev hem de iş yükü kadının sadece fiziken kamusal alanda olmasını sağlamıştır. Kadın evdeki iş yükünden dolayı sosyal ve siyasal aktivitelere katılacak zamanı bulamamaktadır.

İşsiz genç erkek nüfusun fazla olmadığı ülkelerde neoliberal politikalar ile ortaya çıkan yeni çalışma alanlarında kadınlar istihdam edilirken, Türkiye’de çalışmaya hazır genç erkek kitlesinin varlığı ve kadınları koruyan kanun maddelerine tabi olmak istemeyen işverenlerin bulunması kadınları istihdamdan uzaklaştırmıştır. İşverenler erkekleri tercih etmektedirler. Bunda Türkiye’deki kadını ikinci plana iten ve kamusal Alana çıkmasını istemeyen ataerkil zihniyetin de etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’deki sanayileşme yeteri düzeyde istihdam imkanı yaratamamış ve kadın istihdamı düşük düzeyde kalmıştır. Cinsiyete dayalı işbölümü, ataerkil aile yapısının istekleri doğrultusunda aynen kalabilmiştir.

Ersin kalaycıoğlu ve Binnaz Toprak’ın 2004 de yaptıkları araştırma, üniversiteye devam eden öğrencilerin %70 inin en üst %20 lik gelir grubundaki ailelerin çocukları olduğunu göstermek-

tedir. Bu göstermedir ki yoksul ailelerdeki kız çocuklarının yüksek öğretime ulaşamamaları onları işgücü piyasasından da uzak tutmaktadır. 2010’da işgücüne katılma oranı lise altı eğitilmiş kadınlarda %23.8, eğitimlilerde %30.4, yükseköğretimlilerde %71’dir. Üniversite eğitimi alan kadınlar iş hayatında mesleki formasyona dayalı işlere sahiptirler ve bilinçlidirler dolayısıyla kanuni hakları korunmaktadır. Ek olarak bu kadınlar yüksek ücretler aldıklarından evişleri, çocuk-hasta bakımı için ücret ödeyerek üstlerindeki yükleri hafifletebilmektedirler. Bu araştırma, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının sınıfsal ayrımcılık boyutunda dikkate alınmasını gözler önüne sermektedir. Kadınlar homojen bir yapı oluşturmamaktadırlar bu nedenle farklı toplumsal tabakalardaki ve farklı iş alanlarındaki kadınların sorunları da farklılık göstermektedir.

Bugün dünyada erkek ve kadın rollerinin toplumsal-siyasal ve ekonomik boyutuyla eşitlenmesi çalışmaları yapılmaktadır. Kariyer yapılması ile annelik rollerinin nasıl uyumlulaştırılacağı tartışılmaktadır. Erkeklerin hayatının nasıl kadınsılaştırılacağı üzerinde durulmaktadır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde sadece “annelik izni” değil “babalık izni” de gündemdedir. Bir işyerinde kreş açılması için çalışan annelerin sayısı değil çalışan babaların sayısı da önemlidir artık. Fakat bütün bu çalışmalar Avrupa’da da yavaş ilerlemektedir. Üst toplumsal sınıftaki eğitilmiş erkekler genel olarak, kadınlık ve erkeklik rollerinin kaynaşmasını ve paylaşımını kabul ederken, alt sosyal sınıflarda ve eğitim düzeyi düşük erkekler arasında bu kabul pek mümkün görünmemektedir. Kuşkusuz işin içine yeni liberal politikaların, ailelere sağlanan hizmetlerin, kreş için kamu harcamalarının, çocuklu ailelere yapılan nakit yardımının hesaplamaları da girmektedir. Devletin en fazla kar etmesi şeklinde ortaya çıkan bütçe yapılandırılmaları, aile, kadın ve çocuktan yana olamamaktadır. Kadınlık ve erkekliğe ait olan roller sorgulanabilir ve o alanda bir eşitlik sağlanabilirse kadının kamusal alana çıkarak kendi potansiyelini keşfetmesinin ve gerçekleştirmesinin yolları açılacaktır diyebiliriz.

Kaynakça:

- Barlas Tolan. *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- Cemal Baki Akal. *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İmge Kitabevi,

Ankara, 1998.

- Gosta Esping-Andersen. Tamamlanmamış Devrim: Kadınların Yeni Rollerine Uymak, çev.Selin Çağatay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Yıldız Ecevit. İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı, British Council, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğiyle, 2010.
- Saniye Dedeoğlu-Adem Yavuz Elveren. “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Toplum ve Refah Devleti”, Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, der: Saniye Dedeoğlu-Adem Yavuz Elveren, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

- Gülay Toksöz. “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka çıkmazında Kadın Emegi”, Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, der: Saniye Dedeoğlu-Adem Yavuz Elveren, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.Türkiye’de Kadının Durumu, Ankara, 2012.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı: 2008-2013, Ankara, 2008.
- Aksu Bora - İlknur Üstün. Sıcak Aile Ortamı - Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005. ■

